

Tersine Göçün Peşinde: Türkiye’de Kentten Köye Göç Hareketliliği

In Pursuit of Reverse Migration: Urban to Rural Migration Mobility in Türkiye

Pelin DEMİRCAN YILDIRIM¹

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kentten köye yönelik tersine göç hareketlerini çok boyutlu bir çerçevede ele alarak, güncel gelişmeler ışığında bu olgunun nedenlerini, sonuçlarını ve kırsal kalkınma ile ilişkisini incelemektir. Çalışma, tersine göçün toplumsal, ekonomik ve çevresel bağlamlardaki etkilerini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Tasarım/Yöntem: Araştırma, nitel bir yaklaşımla yürütülmüş ve literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, resmi istatistikler, akademik yayınlar, kamu belgeleri ve medya içerikleri incelenmiş, tersine göçün çok boyutlu yapısı kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırma bulgularına göre, bireylerin tersine göç kararlarında ekonomik belirsizlik, sade ve güvenli yaşam arayışı, çevresel kaygılar ve COVID-19 pandemisi gibi faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Öte yandan, plansız göç hareketleri kırsalda altyapı ve hizmet yetersizliklerini açığa çıkarmakta; sosyal ve kültürel uyumsuzluklara yol açabilmektedir. Çalışmada geçmişte uygulanan bazı teşvik politikalarına değinilmekle birlikte, günümüzde tersine göçü destekleyen kapsamlı ve sürdürülebilir bir kamu politikası çerçevesinin eksikliği dikkat çekmektedir.

Sınırlılıklar: Araştırma yalnızca ikincil veri kaynaklarına dayandığı için birincil saha verilerine ihtiyaç duyulamamıştır.

Özgünlük/Değer: Tersine göç olgusu, göç literatüründe görece sınırlı çalışılmış bir alan olup bu çalışmada çok boyutlu bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve kırsal kalkınma bağlamındaki önemi vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular, yerel kalkınma politikalarının şekillendirilmesinde ve kırsal alanların yeniden yapılandırılmasında yol gösterici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Tersine Göç, Kırsala Dönüş, Kırsal Kalkınma, Sosyo-ekonomik Dönüşüm, Kamusal Politikalar

Abstract

Purpose: The purpose of this research is to examine the causes and consequences of reverse migration movements from urban to rural areas in Türkiye in a multidimensional framework and to analyse the relationship between this phenomenon and rural development in the light of current developments. The research aims to evaluate the effects of reverse migration in social, economic and environmental contexts.

Design/Methodology: The research was conducted with a qualitative approach and was based on a literature review. In this context, official statistics, academic publications, public documents and media contents were examined and the multidimensional structure of reverse migration was analysed comprehensively.

Findings: According to the research findings, factors such as economic uncertainty, the search for a simple and safe life, environmental concerns and the COVID-19 pandemic have been found to be effective in individuals' reverse migration decisions. On the other hand, unplanned migration movements reveal infrastructure and service inadequacies in rural areas and may lead to social and cultural incompatibilities. Although some incentive policies implemented in the past are mentioned in the study, the lack of a comprehensive and sustainable public policy framework that supports reverse migration today draws attention.

Limitations: Since the study is based only on secondary data sources, primary field data were not available.

Originality/Value: The phenomenon of reverse migration is a relatively limited area of study in the migration literature. In this study, it is subjected to a multidimensional evaluation and its importance in the context of rural development is emphasised. The findings obtained are instructive in shaping local development policies and restructuring rural areas.

Keywords: Reverse Migration, Return to Rural Areas, Rural Development, Socio-economic Transformation, Public Policies

¹Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, pdemircanyildirim@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3300-5783

1. GİRİŞ

Göç siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerin yanı sıra küreselleşme sürecinin etkisiyle günümüzde giderek daha belirgin bir olgu haline gelmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nüfus hareketliliğinde hızla artış yaşanmış; savaşlar, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar terör gibi olaylar göçü tetikleyen temel dinamikler olmuştur. Bu süreç, bireylerin göç kararlarını etkileyen itici, iletici ve çekici faktörlerin güçlenmesine yol açmıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünya genelindeki uluslararası göçmen sayısının 2050 yılına kadar 405 milyona ulaşması beklenmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016). 21. yüzyılda ise göç imkânlarının genişlemesi, bilgiye erişimin artması, maliyetlerin düşmesi ve bireylerin göç konusunda daha cesur hale gelmesi farklı ülkelere göç edenlerin sayısında belirgin bir artışa neden olmuştur (Keskin vd., 2021, s.5944).

Türkiye’de göç olgusu, genellikle bir sorun olarak ele alınmakta olup göç hareketlerinin temelinde yatan faktörler bölgeler arasındaki nüfus dağılımında dengesizliklere yol açmaktadır. Bu bağlamda, köyden kente yönelik nüfus hareketliliğinin yanı sıra, tersine bir eğilim olarak kentten köye göç de giderek daha görünür hale gelmiştir. Başlangıçta bir sorun olarak değerlendirilmeyen kırsal-kentsel göç dinamikleri, belirli dönemlerde teşvik edilmiştir (Yavuz vd., 2004). Ancak, kentlerde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve yapısal sorunlar zamanla köyden kente göçün bir toplumsal mesele olarak ele alınmasına neden olmuştur (Güreşçi, 2010, s.77). Bununla birlikte, kentsel alanların başlangıçta sunduğu cazip olanaklar, zaman içerisinde itici bir faktör haline gelmiş ve iç göç dinamiklerinin değişmesiyle kentten köye dönüş hareketlilikleri gözlemlenmeye başlanmıştır (Sürmeli, 2017, s.277). Özellikle son yıllarda, COVID-19 pandemisi ve iklim değişikliği gibi küresel ölçekte etkili faktörler kentten köye yönelik göç hareketliliklerinde belirleyici unsurlar haline gelmiştir (Albayrak, 2021; Hovardaoğlu, ve Çalışır-Hovardaoğlu, 2022). Bu süreçler, bireylerin yaşam koşulları, ekonomik olanaklar ve çevresel riskler konusundaki tercihlerinde değişimlere yol açarak, tersine göç eğilimlerini şekillendiren önemli etkenler arasında yer almaktadır.

Son yıllarda tersine göç olgusu, farklı nedenler çerçevesinde yeniden gündeme gelmiştir. Literatürde tersine göç araştırmaları genellikle belirli kalkış ve varış noktaları üzerinden bölgesel düzeyde ele alınmış, saha araştırmaları, derinlemesine mülakatlar ve odak grup çalışmaları gibi nitel yöntemlerle desteklenmiştir. Ayrıca TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) ve ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) gibi resmi veri kaynakları kullanılarak nüfus hareketliliği analiz edilmiştir. Bununla birlikte, tersine göç yalnızca iç göç bağlamında değil, işçi göçü ve beyin göçü gibi dış göç türleriyle de ilişkilendirilerek incelenmiştir (Çeliktas, 2025, s.340). Ancak mevcut çalışmalar, tersine göçü bütüncül bir çerçevede ele almak yerine, belirli bölgeler veya göç tipleri üzerinden sınırlı değerlendirmeler yapmaktadır. Bu çalışma, tersine göçü farklı neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde ele alarak günümüz dinamikleri doğrultusunda kapsamlı bir değerlendirme sunması bakımından önem taşımaktadır. Nitekim, devletin belirli dönemlerde tersine göçü teşvik eden politika ve projeler geliştirdiği bilinse de günümüzde bu alanda sistematik bir destek mekanizmasının varlığı belirsizdir. Ayrıca çalışma, tersine göçün yalnızca bireysel tercihler bağlamında değil, kırsal kalkınma açısından da ele alınmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’de kentten köye göç hareketliliğini güncel gelişmeler ışığında incelemeyi, mevcut politikaları değerlendirmeyi ve tersine göç olgusuna dair literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL OLARAK GÖÇ VE İÇ GÖÇ OLGUSU

Göç, bireylerin veya toplulukların çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasi faktörler nedeniyle bir yerleşim alanından başka bir yere hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurmu [TDK]). Wood (1994), göçü belirli idari sınırlar içinde nüfusun geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmesi olarak ifade ederken; Kearney (1996) bu olguyu nüfusun bir coğrafyadan diğerine hareketi şeklinde ele almıştır. Fichter (1996) ise göçü, bireylerin zaman, mekân ve sosyal yapılar içinde gerçekleştirdiği her türlü hareketlilik olarak değerlendirmektedir. Özer (2004), göçün ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi dinamikler doğrultusunda toplumsal yapıyı dönüştüren bir nüfus hareketi olduğunu vurgularken; Martin ve Zürcher (2008) göçü, bireylerin coğrafi olarak bir bölgeden diğerine taşınması olarak tanımlamaktadır. Literatürde göç olgusuna yönelik farklı tanımlar yapılmış olsa da bu kavramların ortak noktası, bireylerin veya toplulukların belirli sebepler doğrultusunda yer değiştirme hareketliliği içinde olmasıdır.

Günümüzde yaygın olarak gözlemlenen göç olgusunun en belirgin özelliği, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşmesidir. Ancak, göç hareketleri sadece köyden kente doğru değil, aynı zamanda kentten köye doğru da yönelerek farklı dinamikler yaratmaktadır. Kent yaşamının beraberinde getirdiği çeşitli sorunlar zamanla artarak, kentlerin sunduğu cazibeyi azaltmış ve bireyler için itici bir unsur haline gelmiştir (Sürmeli, 2017, s.275). Bu gelişmelerin sonucunda, şehirlerin ekonomik, sosyal ve yapısal sorunları, kentsel alanlarda yaşamaya alışkın olmayan bireylerde uyum sorunları yaratmış, kentleşmenin getirdiği olumsuz koşullar, kırsal alanlara geri dönme eğilimlerini artırmıştır. Bu sürecin iç göç dinamiklerinin değişimi üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir (Özdemir, 2012, s.2).

İç göç kavramı “*belli bir zaman dilimi içinde, bir yerleşim alanında yaşayan bireylerin, kendi iradeleriyle yaşam alanlarını, söz konusu yerleşim alanının dışına taşımaları*” olarak tanımlanmaktadır (İslamoğlu vd; 2014, 72 Akt. Tekeli, 1992). Diğer bir tanımda ise, bir şehirden başka bir şehre veya bir bölgeden başka bir bölgeye nüfusun geçici ya da sürekli olarak yer değiştirmesi olarak ifade edilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s.169). Ülkemizde iç göç olgusu, 1950’li yıllarda tarımda makineleşmenin artması ve kapitalizmin etkisiyle önemli bir ivme kazanmıştır (Özdemir, 2012, s.2). Sanayileşmenin beraberinde getirdiği bu dönüşüm, insanların yaşamlarını derinden etkilemiş ve birçok sosyal ve ekonomik sorunu da beraberinde getirmiştir. Başlangıçta işsizlik sorunuyla kendini gösteren bu süreç, zamanla gecekondulaşma, gürültü ve hava kirliliği, kültürel uyum zorlukları, altyapı yetersizlikleri ve sağlık hizmetlerindeki eksikliklerle devam etmiştir. Tüm bu olumsuz koşulların süreklilik kazanması, kent yaşamının bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinin artmasına ve bunun sonucunda kentten köye göç olgusunun gündeme gelmesine yol açmıştır (Karayakacı ve Öz, 2020). Bu olgu, sadece bireylerin yaşam alanlarını değiştirmeleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda göç edilen yerin sosyo-ekonomik yapısını da etkileyen önemli bir dinamik haline gelmiştir. Kentten köye doğru gerçekleşen göç, genellikle şehir yaşamındaki zorluklar ve ekonomik sıkıntılardan kaçan bireylerin, daha huzurlu ve sürdürülebilir bir yaşam arayışı ile ilgilidir. Bu durum, yerleşim yerlerinin yeniden şekillenmesine yol açarken, tarım sektörü gibi kırsal ekonomileri canlandırma potansiyeline de sahip olabilmektedir.

3. TERSİNE GÖÇ: TANIM, DİNAMİKLER VE TÜRKİYE’DEKİ YANSIMALARI

Literatürde, nüfusun kentsel alanlardan kırsal alanlara yönelmesi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Bu olguyu Şimşek (2017) ve Chacko, (2007) “tersine göç” olarak adlandırırken, İslamoğlu ve diğerleri (2014) “tersine iç göç” kavramını kullanmıştır. Benzer şekilde, Bulut ve Dinçmen (2020), Cassarino, (2004); Beyaz (2019), Sunata (2014) ve Bodur (2019) süreci “geriye dönüş” ya da “geri göç” şeklinde ifade etmektedir. Kanbir (2020) ise bu hareketliliği “eve dönüş” olarak tanımlamaktadır. Tezcan (1989) “kentten köye göç” kavramını tercih ederken, Şahin (2022) “karşı kentleşme” terimini kullanmıştır. Öz (2019) ise bu süreci “mevsimlik göç” bağlamında ele almaktadır. Başka bir tanımda ise tersine göç, “göç veren alanlardan göç alan yerlere yerleşme” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram genellikle dış göç bağlamında ele alınan bir olgudur (İslamoğlu vd., 2014, s.76), özellikle beyin göçü veren ülkelerin geri dönüş süreçleri üzerine yapılan tartışmalarda (Olesen, 2002; Cassarino, 2004; Chacko, 2007; Mayr ve Peri, 2008).yoğunlaşmaktadır (Sunata, 2014, s.86). Yapılan bazı çalışmalarda ise (Zweig vd., 2005; Chacko, 2007; Harris ve Todaro, 1970; Bencivenga ve Smith, 1970) teknolojinin gelişmesi, istihdam alanlarının oluşması, üretimde artış ve büyüme, ekonomik ve siyasi koşullarda bireyin gelirindeki artış, kalkınma ve ekonomik kriz gibi nedenler ile tersine göç kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. (İslamoğlu vd., 2014, s.76). Farklı pek çok tanımla ele alınan tersine göç kavramı genel olarak ise, bireylerin çeşitli sebeplerle yaşamlarını sürdürdükleri bir şehir, bölge veya ülkeden başka bir yere göç etmeleri, ancak bir süre sonra tekrar eski yerleşim alanlarına dönmeleri durumunu ifade etmektedir.

Neo-klasik iktisatçılardan Cassarino (2004, s.255) ise tersine göçü, “beklenen faydaları sağlamayan, başarısız bir göç deneyiminin sonucu” olarak tanımlamaktadır. Cassarino’ya (2008, s.19) göre tersine göç, geri dönüş sürecinin çeşitli aşamalarından oluşan dinamik bir süreçtir. Bu sürecin başlaması için bireyin öncelikle geri dönme isteğine sahip olması gerekmektedir. Ancak yalnızca niyet yeterli olmayıp, bireyin maddi ve manevi kaynaklarını, sosyal sermayesini ve sahip olduğu imkanları seferber ederek geri dönüş hazırlıklarını yapması beklenmektedir. Bunun yanı sıra, bireyin dönüş yaptığı ülke ile göç verdiği ülke arasındaki koşulları dengelemesi de sürecin önemli bir bileşeni olarak

değerlendirilmektedir. Bu görüş, tersine göçün sadece ekonomik ve sosyal faktörlerle değil, aynı zamanda bireylerin yaşadıkları göç deneyimlerinin başarısızlıkları ile de şekillendiğini göstermektedir.

Tersine göçün ortaya çıkmasında etkili olan diğer faktörler arasında teknolojik gelişmeler, kırsal alanlarda sürdürülebilir tarım büyümesi ve istihdam olanakları, ülkenin ekonomik ve siyasal koşullarındaki iyileşmelerle birlikte bireylerin gelir düzeyinde artış sağlayan kalkınma süreçleri, ayrıca ekonomik krizler gibi nedenler yer almaktadır (İslamoğlu vd., 2014, s.80). Örneğin, Hindistan’ın Bhubaneswar kentinde yapılan bir araştırmada, yurtdışında yaşayan Hintli gurbetçilerin ve hâlihazırda geri dönenlerin algıları incelenmiş ve tersine göç eğilimlerinin temel nedenleri araştırılmıştır. Bu çalışma, yurtdışındaki güvensiz iş piyasası, evdeki kişisel gelişim fırsatları, köyde yaşamaya duyulan arzu gibi faktörleri tersine göçün temel nedenleri olarak ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda, Hintli gurbetçilerin artık aileleriyle birlikte Hindistan’a yerleşmeye daha istekli oldukları belirlenmiştir (Patnaik ve Satpathy, 2012).

Tezcan (1989), kırsal alana göçü genellikle iki türle açıklamaktadır. Bunlardan ilki, geçici göçlerdir (yaylaya, denize, tatil köylerine yapılan göçler), diğeri ise sürekli göçlerdir (kentten büyümesi, emeklilik, yaşlılık gibi nedenlerle yapılan göçler). Ancak, tersine göç olgusunun gerçekleşebilmesi için bu göçlerin sürekli nitelik taşıması gerektiği önemlidir. Örneğin, Burdurlu bir köylü, devletin sağladığı on beş bin liralık krediyle bir kültür mantarı tesisi kurarak tersine göçü başlatmış ve göç eden köylülerin büyük bir kısmının geri dönüp bu işe başlamasını sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2018). Ayrıca tersine göçün cazip hale getirilmesi için memleketine dönen ailelere yeni imkânlar da sunulmaktadır. Giresun’un Yağlıdere ilçesi, 1970’lerden itibaren Amerika’ya göç eden 20 bin kişi sonrasında tersine göçü teşvik etmek amacıyla çok yönlü bir istihdam seferberliği başlatmış; süt fabrikaları kurmuş, işyeri açacaklara teşvikler getirmiş ve tarım-hayvancılık destekleri sunmuştur (Hürriyet.com, 2022). Bir diğer önemli faktör olarak, akrabalık ve hemşerilik bağlarının etkisiyle iller arasında göç hareketliliği yaşanmakta olup özellikle bireylerin memleketlerine geri dönüş eğilimlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu örnekler, tersine göçün yalnızca ekonomik fırsatlar sunarak sürekli olacak şekilde gerçekleşebileceğini, aynı zamanda sosyal ve kültürel faktörlerle desteklendiğinde kalıcı hale gelebileceğini göstermektedir. Bu durum, tersine göç sürecinin kırsal kalkınmaya katkı sağlama potansiyelini de ortaya koyduğunu göstermektedir.

Bovenkerk (1974, s.5-8) tersine göçün gerçekleşme olasılığını belirleyen üç ana faktör ortaya koymuştur: Birincisi, göç edilen yerin mesafesinin kısa olması, geri dönme olasılığını artırır. İkincisi, uzun süreli göçmenlerin tersine göç etme ihtimali daha azdır. Üçüncüsü köken ve varış yerindeki ekonomik farkların değişimi, tersine göçün yoğunluğunu doğrudan etkiler. Bovenkerk (1974, s.21), mesafe, süre ve ekonomik durum gibi faktörlerin tersine göçü açıklamada önemli rol oynadığını belirtirken, aynı zamanda tersine göçün yalnızca ekonomik sebeplerle değil, ekonomik olmayan unsurlarla da şekillendiğine dikkat çekmektedir. Nitekim literatürdeki çalışmalara bakıldığında, son yıllarda tersine göçün sadece ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda çevresel, sosyal ve politik unsurlarla da şekillendiği görülmektedir. Tersine göçün ekonomik olmayan faktörlerini inceleyen sınırlı sayıda araştırma bu sürecin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, 2020 yılında etkisini göstermeye başlayan Covid-19 pandemisi nedeniyle kırsala yönelik göç eğilimleri sayısal olarak bilinmemekle birlikte buna dair bulguların arttığı gözlemlenmiştir (Albayrak, 2021; Hovardaoğlu ve Çalışır-Hovardaoğlu, 2023). Benzer şekilde Çiftçi (2020), Covid-19 pandemisi sürecinde Hakkari’de tersine göç hareketliliğinin yaşandığını belirtmektedir. Bu bağlamda, merkeze bağlı Otluca Köyü’nün nüfusunun 2.500’den 4.000’e yükseldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, kırsal alanda yapılaşmanın ivme kazandığını ve bağ ile bahçelerde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerde belirgin bir artış gözlemlendiğini vurgulamaktadır. Hazar Kalonya (2022), çalışmada insanların daha sürdürülebilir bir yaşam arayışıyla kentten kırsala doğru yönelen tersine göç hareketinin kırsaldaki kullanıcı profilini değiştirmeye başladığını ve bunun “kırsal soylulaşma” riskini doğurduğunu vurgulamaktadır. Sağiroğlu vd., (2023), Kahramanmaraş merkezli depremde çevre iller haricinde, deprem bölgesindeki köylere gerçekleşen göçlerin tersine göç hareketini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Yanı sıra kooperatifler de kırsal alanlarda yerel ve bölgesel potansiyeli harekete geçirerek istihdam olanakları oluşturarak, tersine göçü teşvik edebilecek önemli bir fırsat sunmaktadır (Kaya vd., 2015, s.18). Kooperatifler, bireylerin bir araya gelerek ortak ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına olanak tanıırken, kırsal alanların gelişmesine ve göçün tersine

dönmesine katkı sağlayabilmektedirler. Bu alanda oluşturulan kamusal destekler (IPARD, KOOP DES vb.) tersine göçü teşvik etmede rol üstlenmektedir.

Literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu tersine göç etme eğilimleri üzerine veya tersine göçün ortaya çıkış nedenleri üzerinedir (Karakayacı ve Öz, 2020; Mert vd., 2023; Tapan ve Balcı Akova, 2023; Akbulut ve Şahin, 2024; Çelikleş, 2025). Nitekim Çolak (2019) Bursa'daki iç göç hareketlerinin istihdamla olan ilişkisini ve bu hareketlerin istihdama duyarlılığını belirlemiştir. Şimşek (2017), iç göç veren yerleşim yerlerinin ekonomik, siyasi ve sosyokültürel sonuçlarını incelediği çalışmada, göç hareketlerinin çift yönlü olduğunu vurgulamış ve iç göç alan bölgelere kıyasla göç veren bölgelere daha fazla odaklanarak eksik kalan alanları tamamlamıştır. Makul (2020), çalışmada gönüllü sadelik kavramını temel alarak tersine göç eden bireyleri incelemiştir.

4. TÜRKİYE'DE KENTTEN KÖYE GÖÇ HAREKETLİLİKLERİ

Kırsal yaşam, kent yaşamına kıyasla her zaman belirli farklılıklar barındırır da özellikle teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlardan faydalanmaktadır. Geçmişte kent ve kır yaşamı arasındaki sınırlar daha keskin bir şekilde ayrışırken, günümüzde bu iki yaşam biçimi giderek benzer özellikler göstermeye başlamıştır. Ancak kent ve kırsal farklı sosyo-ekolojik yapıları ve çevresel koşulları, teknolojik yeniliklerin her iki alanda farklı etkiler doğurmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kent ve kır hayatı birbirine yaklaşırsa da aralarındaki yapısal farklar nedeniyle ayrı ayrı ele alınmaya devam etmektedir (Madenüs, 2016, s.70).

Türkiye'de göç hareketleri, 1950'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Sanayileşmenin etkisiyle tarımda makineleşme süreci hız kazanmış, bu durum birçok tarım işçisinin işsiz kalmasına ve alternatif geçim kaynakları arayışına yönelmesine yol açmıştır. Aynı dönemde kentleşme olgusu da hızlanmış, kentlerin sunduğu ekonomik ve sosyal olanaklar göçü teşvik etmiştir. Bununla birlikte, özellikle 1950'li yıllardan itibaren ulaşım altyapısında özellikle karayolu ulaşımında yaşanan gelişmeler, kırsal alanlardan kentlere göçün gerçekleşmesini kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur. Bu yapısal değişimler sonucunda hem itici hem iletilici hem de çekici faktörlerin etkisiyle kırsaldan kentlere yoğun göç hareketleri yaşanmış, son yıllarda ise sınırlı da olsa kentlerden kırsala doğru tersine göç eğilimleri gözlemlenmeye başlanmıştır. Başlangıçta devlet tarafından desteklenen göçler, zamanla kentlerde çeşitli sorunlara neden olmuş ve devlet, bu süreci kontrol altına almak için göçü sınırlandırmaya çalışmıştır. Ancak bu çabalar yeterince etkili olmamış ve kentlere göç dalgası devam etmiştir (Koçak ve Terzi, 2012, s.182).

İçduygu vd., (1998, s.217), iç göç hareketlerinde köyden kente yönelimin temel nedenlerini köydeki itici faktörler ve kentin sunduğu çekici unsurlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Köyde artan nüfus baskısı, tarım arazilerinin yetersizliği ve dengesiz dağılımı, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, miras yoluyla toprak paylaşımı, tarımda makineleşmenin yol açtığı işsizlik, terör ve güvenlik sorunları itici faktörler arasında yer almaktadır. Buna karşın, kentlerde daha yüksek gelir imkânları, eğitim ve sağlık hizmetlerine daha kolay erişim, gelişmiş ulaşım ve iletişim olanakları, iş bulma umudu, yaşam standardını yükseltme isteği ve kentlerin sunduğu toplumsal ve kültürel fırsatlar bireyler için çekici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Akşit (1999, s.26), köyden kente göçün nedenlerini, geleneksel olarak ele alınan köyün itici ve kentin çekici faktörlerinden farklı bir çerçevede değerlendirmektedir: *"Köyden dışarı göçler, orta gelişmişlik düzeyinde yani köye modern teknolojinin girdiği, işlenebilecek toprağın sınırlarına varıldığı ve toprağın parçalanma tehlikesinin ve kentteki ilişkiler yoluyla daha iyi iş veya hizmet olanaklarının algılandığı noktaya varıldığı anda gerçekleşmektedir."*

Türkiye'de 1970'lerden itibaren köylerden kentlere doğru yoğun bir nüfus hareketliliği yaşanırken, 2000'li yıllara gelindiğinde bu eğilim toplumsal, ekonomik ve çeşitli diğer faktörlerin etkisiyle tersine bir yönelim göstermeye başlamıştır. Her ne kadar Türkiye'de tersine göçün ilk örnekleri 1970'li yıllarda görülmüş olsa da (Ertek, 2015 s.23), bu hareketin belirginleşmesi ve yaygınlaşması esas olarak 2000'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus, 1975-2000

Yerleşim Yeri	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Şehirden Şehre	1 752 817	2 146 110	3 359 357	3 867 979
(%)	48,90	56,18	62,18	57,80
Köyden Şehre	610 067	860 438	969 871	1 168 285
(%)	17,02	22,53	17,95	17,46
Şehirden Köye	692 828	490 653	680 527	1 342 518
(%)	19,33	12,84	12,60	20,06
Köyden Köye	528 709	322 709	392 935	313 481
(%)	14,75	8,45	7,27	4,68
Toplam	3 584 421	3 819 910	5 402 690	6 692 263
(%)	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 1’de 1980-1985 yıllarında kentten köye göç oranı %12,84 olup 490.653 kişi bu hareketliliğe dâhil olurken, 1985-1990 yılları arasında bu sayı 680.527 kişiye ulaşmış ve oran %12,60 olarak kaydedilmiştir. Ancak 1995-2000 döneminde kentten köye göç oranı belirgin bir artış göstererek %20,06’ya yükselmiş ve 1.342.518 kişi kırsala yönelmiştir (TÜİK, 2016). Bu süreç, kentlerin nüfus açısından kırsaldan daha baskın olmasına rağmen, çekicilik unsurlarının yanı sıra itici faktörlerin de öne çıkmaya başlamasıyla tersine göç eğiliminin belirginleştiğini göstermektedir (Güreşçi, 2010, s.78).

Türkiye’de tersine göç eğilimlerine dair kesin veriler sınırlı olsa da mevcut veriler ve gözlemler, kırsal alanlara doğru bir göç hareketinin olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 2: İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç Ve Net Göç Hızı

Yıl	İl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2024	İstanbul	395 485	369 453	26 032	1,7
	Ankara	202 402	150 373	52 029	8,9
	İzmir	117 889	102 040	15 849	3,5
	Bursa	81 656	66 440	15 216	4,7
2023	İstanbul	412 707	581 330	- 168 623	-10,7
	Ankara	232 700	208 740	23 960	4,1
	İzmir	147 765	125 643	22 122	5,0
	Bursa	95 935	89 763	6 172	1,9
2022	İstanbul	385 294	418 082	- 32 788	-2,1
	Ankara	189 104	161 912	27 192	4,7
	İzmir	132 426	107 312	25 114	5,6
	Bursa	90 863	70 447	20 416	6,4
2021	İstanbul	385 328	408 165	- 22 837	-1,4
	Ankara	197 702	165 604	32 098	5,6
	İzmir	131 394	109 470	21 924	5,0
	Bursa	92 019	76 678	15 341	4,9

Kaynak: TÜİK, 2025

Tablo 2’de TÜİK ‘in 2025 yılı verilerine göre Türkiye’de son yıllarda bazı illerde net göç oranlarında değişiklikler gözlemlenmektedir. Örneğin, İstanbul her yıl büyük göç almasına rağmen net göç hızı 2021’ de -%1,4 ve 2022’de -%2,1 negatif olmuştur. 2023’te de bu negatif değer -%10,7’ye ulaşmıştır. Bu verilerin tamamı tersine göç hareketinin bir göstergesi olarak yorumlanamaz. Ancak, İstanbul özelinde tersine göç eğiliminin varlığına işaret ettiği söylenebilir. 2021’de 2023’e kadar

İstanbul, önemli bir göç kaybetmiştir. Diğer illerin net göç sayılarına bakıldığında azalma eğiliminde bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla büyük şehirlerin net göç hızının düşmesi ve bazı tarihlerde eksi değerler göstermesi, bu şehirlerin sunduğu zorluklarla birlikte, küçük illere, özellikle kırsal bölgelere doğru bir göç hareketinin arttığını düşündürmektedir. Ayrıca 2020 yılında başlayan Covid-19 pandemisi Türkiye’deki göç hareketlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Pandeminin etkisiyle, büyük şehirlerin yoğunluğu, sağlık endişeleri, ulaşım kısıtlamaları ve sosyal izolasyon gibi faktörler, büyük şehirlerde yaşayanların kırsal bölgelere dönme eğilimlerini artırmıştır. Özellikle İstanbul’un 2023 ve 2022’deki negatif net göç hızları dikkate alındığında pandeminin göç hareketlerine etki ettiği değerlendirilebilir.

Tablo 3: Göç Etme Nedenine Göre İllerin Verdiği Göç, 2023

GÖÇ ETME NEDENLERİ	İL	İstanbul	Ankara	İzmir	Bursa
	Tayin / iş değişikliği	42 737	21 809	13 585	8 117
	İşe başlamak / iş bulmak	31 180	15 981	11 380	7 709
	Eğitim	44 390	29 124	18 131	19 552
	Daha iyi konut ve yaşam koşulları	131 603	37 435	24 839	14 723
	Aile yanına / memlekete geri dönme	37 616	12 270	5 022	3 302
	Hane / aile fertlerinden birine bağımlı göç	149 875	43 496	23 505	16 300
	Medeni durum değişikliği / ailevi nedenler	24 567	9 539	7 027	5 062
	Sağlık / bakım	3 419	1 760	917	467
	Ev alınması	32 647	7 083	4 471	2 068
	Emeklilik	19 268	4 899	2 229	1 457
	Doğal afet / acil durum	4 216	1 159	751	413
Diğer	33 919	12 753	3 447	3 265	
Bilinmeyen	25 893	11 432	10 339	7 328	

Kaynak: TÜİK, 2024

Tablo 3’te TÜİK ‘in 2024 yılı verileri incelendiğinde, “Daha iyi konut ve yaşam koşulları” ve “Aile yanına/memlekete geri dönme” nedenleriyle gerçekleşen göç hareketleri, tersine göçün önemli dinamikleri olarak öne çıkmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi büyükşehirlerden ayrılan bireylerin önemli bir kısmı genel olarak yaşam kalitesinin düşmesi gibi nedenlerle daha iyi konut ve yaşam koşullarına sahip olabilecekleri bölgelere yönelmektedir. Özellikle İstanbul’da “Daha iyi konut ve yaşam koşulları” gerekçesiyle 131.603 kişinin göç etmesi, metropol yaşamının barınma ve yaşam standartları açısından sürdürülebilir olmaktan uzaklaştığını göstermektedir. Bu eğilim, Ankara (37.435 kişi), İzmir (24.839 kişi) ve Bursa (14.723 kişi) gibi diğer büyük şehirlerde de gözlemlenmektedir. Büyükşehirlerden ayrılan bireyler, kırsal veya daha küçük yerleşim yerlerinde daha uygun maliyetlerle yaşamlarını sürdürebilme imkânı bulmakta ve bu durum tersine göçü teşvik eden temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde, “Aile yanına/memlekete geri dönme” nedeniyle göç eden birey sayısı da dikkate değerdir. İstanbul’dan 37.616, Ankara’dan 12.270, İzmir’den 5.022 ve Bursa’dan 3.302 kişinin memleketlerine geri dönmesi, tersine göçün sosyokültürel dinamiklerini gözler önüne sermektedir. Bu tür tersine göç, bireylerin daha uygun yaşam koşulları arayışından, doğdukları yerle olan duygusal bağlarını yeniden kurma arzusuna kadar geniş bir yelpazede şekillenmektedir.

5. TÜRKİYE’DE KENTTEN KÖYE GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Türkiye’de kentten köye göçün temelinde iki ana faktör bulunmaktadır: kentin itici unsurları ve köyün çekiciliği. Güreşçi (2010, s.80-81), “*Kentten köye göçün temel nedeni, köyden kente göçün yarattığı kentsel sorunlar mıdır?*” sorusuyla, bu iki göç hareketi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Bu bağlamda, köyden kente göçün temel nedenleri arasında kırsaldaki itici faktörler ve sanayileşme süreciyle ortaya çıkan sosyo-ekonomik dönüşümler yer almaktadır. Ancak, kırsal alanlardan kentlere yönelen yoğun ve kontrolsüz göç dalgaları, kentlerde çarpık kentleşme ve altyapı sorunlarına yol açmıştır. Kentten köye göç olgusunun temel nedenlerinden biri de bu kentsel sorunların artmasıdır. Kontrolsüz göçün sonucunda kentlerin yapısal olarak köyleşmesi, bazı bireylerin daha yaşanabilir bir çevre arayışıyla kırsal alanlara yönelmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de kentten köye göçün nedenleri çeşitli başlıklar altında incelenebilir. Bu nedenlerin başında ekonomik faktörler gelmektedir. Köylerin yeniden cazip hale gelmesinde en önemli etkenlerden biri, tarımsal alanda yaşanan dönüşümlerdir. Özellikle, tarıma yönelik uygulanan destekleme politikaları -gelir desteği, mazot desteği, hayvancılık teşvikleri gibi yardımlar- kırsal alanlara yönelimi artırmaktadır. Ayrıca, tarımsal pazarlama sisteminde yaşanan değişimler de kentten köye göçü teşvik eden unsurlar arasında yer almaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s.167). Bununla birlikte, kırsal alanlara yönelik kamu yatırımları, özellikle baraj ve gölet projeleri, köyden kente göçü azaltmayı ve kırsal yaşamın kalitesini artırmayı hedefleyen önemli girişimlerdir (Güreşçi, 2010, s.84).

Kentten köye göçün bir diğer önemli nedeni teknolojik gelişmelerdir. Kırsal bölgelerde ulaşım altyapısının iyileştirilmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, internet erişiminin artması gibi faktörler, kırsal yaşamın kent yaşamına benzer olanaklar sunmasını sağlamaktadır (Güreşçi, 2010, s.83).

Sosyo-kültürel ve demografik faktörler de kentten köye göçü etkileyen önemli unsurlar arasındadır. Kentlerde artan nüfus yoğunluğu, çevre kirliliği, trafik, konut yetersizliği, kültürel çatışmalar gibi sorunlar, bireylerin kırsal alanlara yönelmesine neden olmaktadır. Ayrıca, kırsal toplumsal yapıda yaşanan dönüşümler de bu eğilimi desteklemektedir. Daha önce töre, kan davası, evlilik gibi nedenlerle köylerinden ayrılmak zorunda kalan bireyler, toplumsal normların değişmesiyle birlikte yeniden kırsal alanlara dönme eğilimi gösterebilmektedir (Karagölge ve Peker, 2000). Güvenlik kaygıları da kentten köye göçü etkileyen faktörlerden biridir. Son yıllarda yaşanan terör olayları ve artan güvenlik sorunları nedeniyle bireyler, kendilerini daha huzurlu ve güvenli hissedebilecekleri kırsal bölgelere yönelme eğiliminde bulunmaktadır (Güneş, 2013, s.300). Bu durum, güvenli yaşam arayışının göç hareketliliğinde belirleyici bir unsur olabileceğini göstermektedir.

Son yıllarda kentten köye göç eğilimi çeşitli küresel ve yerel dinamiklerden etkilenmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisi, bireylerin daha izole ve sağlıklı yaşam alanlarına yönelmesine neden olmuş, yoğun kent yaşamının getirdiği sağlık riskleri kırsal alanlara olan ilgiyi artırmıştır. Bunun yanı sıra, iklim değişikliğinin yol açtığı çevresel tahribat, hava kirliliği, su kaynaklarının azalması, sıcaklık artışları gibi faktörler kent yaşamını zorlaştırarak kırsal bölgelere göçü teşvik eden unsurlar arasında yer almaktadır. Güvenli ve doğal gıdaya erişim isteği de bu süreci hızlandıran etkenlerden biridir. Tarımsal üretime ve yerel gıda kaynaklarına yakın olma arzusu, özellikle pandemi sürecinde önem kazanmış, bireylerin kendi gıdalarını üretme eğilimi tersine göçü destekleyen önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Buna ek olarak, depremler, sel gibi doğal afetlerin kentlerde yol açtığı yıkım ve riskler, kırsal bölgelerin daha güvenli bir yaşam alanı olarak görülmesine neden olmaktadır. Artan kira ve konut maliyetleri de ekonomik bir baskı unsuru olarak kentten kırsala göçü teşvik etmektedir. Tüm bu faktörler birlikte değerlendirildiğinde, tersine göç hareketinin yalnızca bireysel tercihlerden değil, küresel krizler, çevresel değişimler ve ekonomik dinamiklerden doğrudan etkilendiği görülmektedir.

Çelikaş (2025, s.374-348) çalışmasında tersine göçün nedenlerini sosyoekonomik, sosyokültürel, çevresel-iklimsel ve bireysel faktörler çerçevesinde sınıflandırarak ele almıştır. Sosyoekonomik nedenler arasında işsizlik (istihdam sorunları), enflasyon (hayat pahalılığı), gündelik ihtiyaçların pahalı olması (ulaşım, barınma, beslenme, giyim), geçim kaygısı, istenilen ekonomik duruma ulaşılamama, yatırım maliyetlerinin yüksek olması, emeklilik, taşınmaz malların miras kalması sorunlar öne çıkmaktadır. Sosyokültürel faktörler kapsamında ise aile veya akraba ilişkileri,

kırsal hayatı hareketlendirme, unutulmaya yüz tutmuş değeri ve normları canlandırma, gelenek ve görenekleri yaşatma isteği, doğa sporları ve aktivite yapma ve doğal ile kültürel mirasa sahip çıkma isteği gibi unsurlar etkili olmaktadır. Çevresel ve iklimsel nedenler arasında hava ve su kirliliği, çarpık kentleşme, yoğun nüfus (kalabalık), doğal afetler, trafik yoğunluğu, ses ve gürültü kirliliği, teknolojinin getirdiği olumsuzluklara maruz kalma (radyasyon vs.), altyapı ve kamu hizmetlerine ulaşamama ön plana çıkmaktadır. Son olarak, bireysel nedenler arasında kronik hastalıklar, fobiler, psikolojik rahatsızlıklar, hobiler, ideoloji/dünya görüşü, sağlıklı beslenme, doğal yaşam, gelecek kaygısı ve yatırım gibi faktörler sayılmaktadır.

Kentten köye göç, geçmişten günümüze farklı dönemlerde gözlemlenen bir olgu olmakla birlikte, son yıllarda çeşitli faktörlerin etkisiyle yeniden hız kazanmıştır. Bu konu üzerine yapılan araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, mevcut çalışmalar tersine göçün nedenleri ve sonuçlarına dair değerdendirmeler içermektedir.

Kırsal alanlardan kente göç eden bireyler, kentlerde karşılaştıkları ekonomik zorluklar, artan yaşam maliyetleri, çevresel sorunlar ve sosyal uyum problemleri gibi nedenlerle doğdukları yerlere geri dönmektedir. Bu geri dönüş süreci, kırsal nüfusun artışına katkı sağlarken, aynı zamanda tarım ve orman alanları üzerindeki baskıyı da artırmaktadır. Kırsal alanların artan göçle birlikte plansız bir şekilde genişlemesi, tarım arazilerinin imara açılmasına, doğal kaynakların sürdürülebilir olmayan bir şekilde tüketilmesine ve çevresel sorunların derinleşmesine yol açmaktadır (Sürmeli, 2017, s.281).

Tersine göç sürecinin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi için kırsal kalkınma politikalarının güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, kırsalda yaşayan nüfusun ekonomik ve sosyal refahını artırmaya yönelik yatırımlar yapılmalı, sürdürülebilir tarım uygulamaları teşvik edilmeli ve altyapı hizmetleri iyileştirilmelidir. Aksi takdirde, kırsala geri dönen bireylerin kent yaşamına alışmış olmaları nedeniyle toplumsal kimlik bunalımı yaşamaları, yerel halk ile kültürel uyumsuzluklar geliştirmeleri ve kırsal toplulukların sosyal dokusunun zayıflaması gibi olumsuzluklar ortaya çıkabilir (Güreşçi, 2010, 84-85). Bu süreç, yalnızca bireysel geri dönüşleri değil, kırsal kalkınmanın uzun vadeli planlanmasını ve kırsal alanların ekonomik açıdan cazip hale getirilmesini gerektirmektedir. Ancak tersine göç, planlı ve sürdürülebilir politikalarla desteklenmediğinde kırsal kalkınma açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle aniden artan nüfus, kırsal bölgelerde mevcut altyapı ve hizmetler üzerinde baskı yaratabilmektedir (Özdemir, 2012, s.15). Eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal hizmetler gibi kamu altyapıları yetersiz kalabilir ve bu durum kırsal alanlarda yaşam kalitesini düşürebilir.

Tersine göçün bir diğer olumsuz sonucu, kırsal topluluklar içerisinde sosyal gerilimlerin ortaya çıkabilmesidir. Kent yaşamına alışmış bireyler, kırsaldaki geleneksel yaşam tarzıyla uyum sağlamakta zorlanabilir (Ay, 2013, s.17) ve bu da yerel halk ile göç edenler arasında kültürel çatışmalara neden olabilir. Özellikle köy hayatına geri dönen bireylerin modern alışkanlıklarını sürdürmek istemeleri, köydeki mevcut toplumsal normlarla çelişebilir ve sosyal yapının bozulmasına yol açabilir. Ayrıca, tersine göçün ekonomik beklentilerle gerçekleşmesi ve kırsal alanda beklenen fırsatların oluşmaması durumunda, geri dönen bireyler için ekonomik hayal kırıklıkları söz konusu olabilir. Kırsal bölgelerde istihdam alanlarının yetersiz olması, göç eden bireylerin bir süre sonra tekrar kentlere dönmesine neden olabilmektedir. Bu tür döngüsel göç hareketleri, kırsal kalkınmayı sürdürülebilir kılmak yerine belirsizlik yaratabilir ve kaynakların verimsiz kullanılmasına yol açabilir.

Sonuç olarak, tersine göç sürecinin kırsal kalkınma açısından olumlu bir dinamik yaratabilmesi için devlet politikalarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının koordineli bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bu göç hareketi kırsal alanlarda plansız kentleşmeye, ekolojik bozulmalara ve sosyoekonomik dengesizliklere neden olarak uzun vadede kalkınmayı olumsuz etkileyebilir.

6. TÜRKİYE’DE TERSİNE GÖÇÜ TEŞVİK EDEN POLİTİKALAR

Türkiye’de iç göçü engellemeye ve tersine göçü teşvik etmeye yönelik farklı politikaların zaman içinde geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Geçmişte köylerden kentlere yönelen göç hareketi, kentlerde sosyal, kültürel ve ekonomik sorunların artmasına neden olmuş, bu durum kırsal alanlara yönelik politikaların yeniden şekillendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Son yıllarda, kırsal bölgelerde yaşamı teşvik eden ve ekonomik kalkınmayı destekleyen projeler aracılığıyla, hem kırsal

alanlardan gelir artışının sağlanması hem de kentlerden köylere göçü teşvik edecek koşulların oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda geliştirilen projelerin bir kısmı doğrudan kentten kırsala göçü teşvik etmeye yönelik olurken, bazı projeler de dolaylı olarak kırsal yaşamın cazibesini artırarak tersine göçü desteklemektedir.

Kırın cazibesinin artmasında hem dünya genelinde hem de Türkiye’de uygulanan çeşitli modeller önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, E. Howard’ın “bahçekent modeli”, Robert Owen’ın “yeni kentler” yaklaşımı, Richard Meier’in “kentsel köy” önerisi ve Raanan Weitz tarafından geliştirilen “kırsal kent” modeli, kırsal alanların temel altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi açısından önemli çözüm önerileri sunmuştur (Sürmeli, 2017, s.280-281; Çolakoğlu, 2007, s.191; Şahin, 2022, s.208-215). Türkiye özelinde ise, belirli bir dönemde uygulanan “köy-kent” projesi, kırsal bölgelerde yaşam koşullarını iyileştirerek kırın daha cazip hale getirilmesini amaçlamıştır.

Türkiye’nin kalkınma planlarında da tersine göçü teşvik eden politikalara yer verilmektedir. 12. Kalkınma Planı (2024-2028) kapsamında madde.750.8’de kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar başta olmak üzere gençlerin çalışma hayatına katılımlarının destekleneceği, kırsala tersine göçü teşvik edecek ekonomik ve sosyal projelerin geliştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca madde.987’de kırsalda nüfus kaybını önlemek ve tersine göçü teşvik etmek amacıyla beşerî ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi, istihdam imkanlarının iyileştirilmesi ve ekonomik çeşitliliğin artırılması yönünde adımlar atılacağı vurgulanmaktadır.

Türkiye’de tersine göçü doğrudan teşvik eden kamusal projeler oldukça sınırlıdır. Son yıllarda kırsal kalkınma ve istihdamı desteklemeye yönelik çeşitli politikalar geliştirilse de kentten köye göçü doğrudan hedefleyen kapsamlı bir devlet programı bulunmamaktadır. Mevcut uygulamalar daha çok kırsal bölgelerde yaşam koşullarını iyileştirmeye ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmeye odaklanmakta ancak doğrudan tersine göçü teşvik eden özel bir mekanizma sunmamaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’de tersine göçü teşvik etmeye yönelik uygulanan politikalar aşağıda ele alınmaktadır.

Türkiye’de tersine göçü teşvik etmeye yönelik uygulanan ilk politikalardan bir tanesi 2000 yılında “Köy-Kent” projesi kapsamında hayata geçirilen Mesudiye (Ordu) projesidir. Bu proje, kırsal alanlarda temel altyapı hizmetlerinin planlı bir şekilde tamamlanmasını hedeflemiştir. Bununla birlikte, kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin kentlerdeki sosyal ve ekonomik imkanlara erişimini artırarak, göç veren köylerde tersine göçü teşvik etmeyi amaçlamıştır (Başibüyük, 2004, s.312). Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yürütülen Merkez Köy ve Köye Dönüş Kırsal Kalkınma Projesi kapsamında, kamu tarafından sunulan sosyal hizmetlerin yanı sıra, fiziksel ve sosyal altyapının gelişme potansiyeli taşıyan köylerde altyapı yatırımlarının yoğunlaştırılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, kırsal alanda cazibe merkezleri oluşturulması amaçlanmakta olup, kırsal nüfusa yönelik hizmetlerin bu merkezler aracılığıyla sunulması planlanmaktadır. Proje, kırsal kalkınmayı destekleyerek, köylerin yaşam kalitesini artırmayı ve göçün tersine çevrilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP), Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde terör nedeniyle göç etmek zorunda kalan vatandaşların gönüllü olarak geri dönüşlerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu proje, aynı zamanda bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek, yaşam koşullarını yeniden düzenlemek ve geri döndükleri bölgelere uyumlarını sağlamak için çeşitli destekleyici faaliyetler sunmaktadır. KDRP, kırsal alanların yeniden canlandırılmasını ve köy yaşamına dönüşü kolaylaştırmayı hedefleyen kapsamlı bir kalkınma yaklaşımını benimsemektedir (İç İşleri Bakanlığı, 2010).

Bir diğer önemli proje, 2018 yılında hayata geçirilen Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvan Projesi (300 Koyun Projesi veya Köye Dönüş Projesi olarak da adlandırılmaktadır). Bu projenin temel amacı, köylerdeki koyun sayısını artırarak mera alanlarının etkin bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve tarımsal üretimi desteklemektir. Proje, toprağını terk eden ve kente göç eden bireylerin, geri dönmeleri koşuluyla katılımına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, projeden yararlanmak isteyen çiftçilerden tersine göç hareketi beklenmekte olup kırsal alanda istihdamı artırma ve köylerin ekonomik yapısını güçlendirme hedeflenmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Son olarak ülkemizde g alan iller denildiğinde akıllara ilk olarak İstanbul gelmektedir. Dolayısıyla çeşitli sorunları da beraberinde getirdiği bu ilde sorunlara çözüm olması amacıyla tersine göçü teşvik edici politikalar uygulanmıştır. Bunların başında ise, İstanbul Bk şehir Belediyesi (İBB)'nin yürüttüğü “İstanbul'dan Tersine G Projesi” oluşturmaktadır. İstanbul'a gelip çeşitli sıkıntılar yaşayan ve memleketine dönmek isteyip ekonomik sıkıntılardan dolayı dönemeyen vatandaşlara yardım etmek için uygulanan bir projedir (İslamoğlu vd., 2014: 80).

Türkiye'de uygulanan önemli kalkınma projeleri, tersine göçü üzerinde dolaylı bir etki yaratmaktadır. Bu projelerin temel amacı, kırsal alanda yeni iş fırsatları oluşturmak, eğitim, sağlık, teknoloji gibi temel hizmetleri etkin bir şekilde sunmak ve yeni gelir kaynakları sağlamak suretiyle köylerin ekonomik yapısını güçlendirmektir. Kalkınma projeleri, kırsal alanlarda yaşam kalitesini artırarak köyleri daha cazip hale getirmeyi ve bunun sonucunda kentlerden kırsal alanlara doğru g hareketliliğini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, köylerin coğrafı avantajları dikkate alınarak kırsal turizm potansiyeli de değerlendirilmektedir. Bu projeler, dolaylı olarak tersine göçü teşvik eden faktörlerden biri olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Doğu Anadolu Projesi (DAP) kapsamında geliştirilen Doğu Anadolu Kalkınma Projesi (DAKAP), sürdürülebilir yerel kalkınma modelleri oluşturmayı amaçlamaktadır. Projenin temel amacı, sürdürülebilir insanı kalkınma ilkelerinin uygulanmasıdır (Emekli, Südaş ve Soykan, 2007, s.12). Benzer şekilde, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek büyüme sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden bir toplum yapısı inşa etmek hedefindedir (DOKAP, 2014-2018, s.47). DOKAP'ın bir diğer hedefi ise, nüfus kaybını durdurmak ve sınırlı da olsa tersine göçü teşvik etmektir (Emekli, Südaş ve Soykan, 2007, s.12). Kırsal alandaki altyapıyı desteklemeye yönelik projeler arasında yer alan KÖYDES (2005) projesi, köylerin altyapısının iyileştirilmesine odaklanmaktadır (evre şehircilik ve İklım Değişikliği Bakanlığı). Bir başka önemli proje ise Köyceğiz Dalaman Projesi olup kırsal alanlardaki sosyal ve ekonomik gelişmeyi desteklemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP, 2003), ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan ailelerin gelir seviyelerini artırmayı, istihdam yaratmayı ve tarımsal ürünlerin yerel düzeyde değerlendirilmesini teşvik ederek köyden kente göçü nmeyi amaçlamaktadır. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi ise, tarımsal verimlilik ve gelir seviyesini artırarak, kırsal alandan kentlere göçü engellemeyi ve kırsal yaşam alanlarını daha yaşanabilir hale getirmeyi hedeflemiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2005). Bu projelerle kırsal alanların kalkınmasına yönelik çeşitli stratejiler geliştirilmiş ve kırsal gn azaltılması için önemli adımlar atılmıştır.

Türkiye'de kentsel alanlardan kırsal alanlara doğru göçü teşvik eden politikalar, kırsal kalkınma ve köylerin sosyo-ekonomik yapısını iyileştirmeye yönelik stratejiler içermektedir. Memiş vd. (2023, s.103-104) tarafından sıralanan bu politikalar arasında, Köy-kent ve tarım kent projeleri, örnek köy/pilot köy yaklaşımları, merkez köyler yaklaşımı, toplum kalkınması yaklaşımı, cazibe merkezleri programı, çok yönlü kırsal alan planlaması gibi stratejiler yer almaktadır. Ayrıca, köylerin altyapısını desteklemek amacıyla uygulanan KÖYDES projesi, katılım öncesi mali yardım aracı Kırsal Kalkınma Destek (IPARD) Programı, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi gibi projeler de i göçü engellemeye yönelik önemli adımlar olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak, arazi dağıtım projeleri gibi kırsal kalkınma faaliyetleri de yer almaktadır. Memiş vd., (2023) göre bu projeler, istenilen sonuçları tam anlamıyla verememiş olsa da dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda i gn engellenmesi ve kırsal alanların kalkınması adına önemli birer adım olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'de kalkınma projeleri kapsamında gerçekleştirilen birçok çalışma, özellikle kırsal alanlardan kentlere doğru gn engellenmesine yönelik önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Yukarıda bahsedilen projeler, köylerin kalkınması, altyapı iyileştirmeleri ve sosyo-ekonomik koşulların güçlendirilmesiyle, gn hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilenmesine yol açmaktadır. Bu projeler aracılığıyla köyler daha cazip hale gelirken, zamanla tersine gn artması beklenmektedir. Kırsal alanların gelişmesi, iş imkanlarının artması ve yaşam standartlarının iyileşmesi, köylere geri dönüşü teşvik ederek kırsal kalkınmanın ve tersine gn sürdürülebilir bir şekilde ilerlemesine olanak tanımaktadır. Bu süreçte son yıllarda kooperatifler, kırsal kalkınmanın desteklenmesinde ve tersine gn teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Albayrak, 2021;

Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022; www.birgün.net, 2020). Özellikle tarım, hayvancılık, el sanatları, kırsal turizm gibi alanlarda faaliyet gösteren kooperatifler, yerel üreticilere ekonomik güç kazandırarak istihdam olanaklarını artırmaktadır. Kooperatifler, ortak üretim ve pazarlama süreçleriyle küçük üreticilerin rekabet gücünü artırırken, kırsalda yaşayan bireylerin gelir seviyesini yükseltmekte ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadır (Demircan Yıldırım, 2020). Böylece, kırsal alanlar yalnızca yaşamak için değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir geçim kaynağı sunan bölgeler haline gelmekte, bu da tersine göçü teşvik eden dinamiklerden biri olmaktadır.

7. YÖNTEM

Bu çalışma, tersine göç olgusunun nedenlerini ve sonuçlarını teorik ve politik bir çerçevede inceleyen literatür temelli bir araştırmadır. Günbayı (2020, s.17) literatür taramasını “*belirli bir konu hakkında yapılan çalışmaların sistematik biçimde betimlenmesi ve sentezlenmesi*” olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda çalışma sistematik literatür taraması yaklaşımıyla yürütülmüş olup, bu yöntem sosyal bilimlerde mevcut araştırmaları şeffaf, tekrar edilebilir ve kapsamlı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır (Yıldız, 2022). Bu doğrultuda, tersine göç konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalar yayımlandığı yıl gözetmeksizin geniş bir perspektiften değerlendirilmiştir. Konu üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması nedeniyle belirli bir zaman aralığı sınırlaması getirilmemiştir. Tarama sürecinde TÜİK’in göç istatistikleri başta olmak üzere, Google Scholar, DergiPark, TR Dizin, Web of Science ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından yararlanılmıştır. Bu veri tabanları, sosyal bilimler alanında Türkçe ve İngilizce literatüre geniş erişim sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir. Tarama, “tersine göç”, “iç göç Türkiye”, “kırsal kalkınma ve göç”, “göç politikaları Türkiye” gibi anahtar kelimeler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kavramlar, analiz kategorisi olarak değil, çalışmanın kapsamını belirlemek ve ilgili araştırmalara erişimi sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Literatüre dâhil edilen çalışmalar; hakemli dergilerde yayımlanmış olması, güncel çalışmaları kapsamaması, Türkiye’deki iç veya tersine göç olgusunu ele alması gibi kriterlere göre seçilmiştir. Konu dışı alan ya da tam metnine ulaşılamayan çalışmalar kapsam dışında bırakılmıştır. Bu yaklaşım, literatürün sistematik biçimde çözümlenmesini ve tersine göçün dinamiklerinin çok boyutlu olarak ortaya konmasını sağlamıştır (Günaydın & Akaroğlu, 2022).

8. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de iç göç hareketliliği, sosyo-ekonomik dönüşümler, bölgesel eşitsizlikler ve küresel dinamiklerle şekillenen karmaşık bir süreçtir. Kentleşme sürecinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel sorunlar bireyleri yeniden kırsal alanlara yönlendirmekte böylece tersine göç olgusu gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çalışma, tersine göçü yalnızca bireysel tercihler bağlamında değil, kırsal kalkınma, bölgesel gelişim politikaları ve günümüz dinamikleri ışığında ele alarak bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Literatürde tersine göçün nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalarda benzer biçimde ekonomik istikrarsızlık, pandemi etkisi ve yaşam kalitesi arayışının öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmanın bulguları da özellikle COVID-19 sürecinde kırsal alanlara yönelimin artması bakımından bu literatürle örtüşmektedir. Bununla birlikte, bazı araştırmalar tersine göçün kalıcı bir yerleşim tercihi olmaktan çok geçici bir eğilim olduğunu belirtmektedir bu yönüyle mevcut değerlendirmeden farklılaşmaktadır. Ayrıca çevresel ve iklimsel etkenlerin son dönemde göç kararları üzerindeki etkisine dair bulguların literatürde sınırlı olması, bu çalışmanın dikkat çektiği yeni bir eğilim olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre Türkiye’de tersine göç eğilimlerine ilişkin resmi veriler sınırlı olsa da gözlemler son yıllarda büyük şehirlerden kırsal alanlara doğru artan bir göç hareketliliği olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle dört büyük ilde yaşanan nüfus değişimleri, bu eğilimi doğrulamaktadır. 2020’de COVID-19 pandemisinin etkisiyle bu hareketlilik hızlanmış, ekonomik belirsizlik, işsizlik, sağlık riskleri gibi faktörler kentlerden kırsala yönelimi teşvik etmiştir. Literatürdeki bulgular da pandeminin tersine göç sürecinde belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Örneğin, yaşlı nüfus grubunda kentten küçük yerleşimlere yönelim gözlemlenmiş ve bunun pandemi koşullarıyla yakından ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Hovardaoğlu & Çalışır Hovardaoğlu, 2022).

Çalışmada göç etme nedenlerine göre illerin verdiği göç nedenleri incelendiğinde, daha iyi konut ve yaşam koşullarına sahip olma isteği ile aile yanına, yani memlekete geri dönme arzusu ön plana çıkmaktadır. Bu durum, bireylerin kentlerde karşılaştıkları ekonomik ve sosyal zorlukların kırsal

yaşamın sunduğu görece güvenlik ve aidiyet duygusu ile dengelenmeye çalışıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, son yıllarda çevresel ve iklimsel faktörler de tersine göç kararında etkili olmaya başlamıştır. Kentlerde artan çevresel kirlilik, iklim değişikliğine bağlı doğal afet riskleri ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen ekolojik sorunlar bireyleri kırsal alanlara yönelten itici faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle kuraklık ve iklim şoklarının kırsal alanlardan göçü tetiklediğine dair ampirik bulgular mevcuttur; bu, çalışmamızın çevresel itici unsurları vurgulayan bulgularıyla paralellik taşımaktadır (Delacrétaş vd., 2023).

Nitekim tersine göçün sonuçları incelendiğinde bu sürecin bazı olumsuzlukları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Plansız göç hareketliliği, kırsal alanlarda altyapı eksikliklerini daha görünür hale getirmekte; sağlık, ulaşım ve kamusal hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda, doğal kaynakların sürdürülebilir olmayan bir biçimde tüketilmesi çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kırsal alanlara dönen bireylerin beklentilerinin karşılanamaması da önemli bir sorundur. Hayal kırıklığı yaşayan göçmenlerin bir kısmı kentlere geri dönmekte, bu da göç hareketliliğinin sürekliliğini ve istikrarsızlığını göstermektedir. Ayrıca, kırsal alanlarda yaşanan nüfus hareketliliği bazı kültürel çatışmalara ve sosyal yapıda bozulmalara neden olabilmektedir. Öte yandan literatürde tersine göçün yerleşik bir tercih mi yoksa geçici bir eğilim mi olduğu konusunda tartışmalar mevcuttur; bazı araştırmalar bu hareketliliğin kalıcı yerleşimden ziyade dönüşümlü göç biçiminde gerçekleştiğini öne sürmektedir (Kaysadu, 2022). Bu nokta, çalışmamızın bulguları ile örtüşmeyen bir yön olup ilerde daha fazla araştırma gerektirmektedir.

Çalışmada belirli dönemlerde tersine göçü teşvik eden politika ve projeler geliştirildiği bilinmekle birlikte, günümüzde bu alanda sistematik ve kapsamlı bir destek mekanizmasının eksikliği dikkat çekmektedir. Ancak 12. Kalkınma Planında tersine göç ve kırsal kalkınmaya yönelik bazı hedeflerin yer alması gelecekte bu hareketliliğin daha bilinçli ve planlı bir şekilde yönetilmesine zemin hazırlamaktadır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmelere bakıldığında kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kırsal istihdam alanlarının genişletilmesi ve tarım dışı sektörlerin desteklenmesi gerektiğini ortaya konmaktadır. Ayrıca, güncel veriler tersine göç eğiliminin artmakta olduğunu ve bunun kırsal kalkınma açısından bir fırsat olabileceğini göstermektedir (Hürriyet Daily News, 2024). Özellikle kooperatifler ve sosyal girişimler, kırsal bölgelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine katkı sağlamak ve tersine göç sürecini destekleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, tersine göçün sürdürülebilir kırsal kalkınmaya katkı sağlayabilmesi için bütüncül ve uzun vadeli stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. Devlet politikalarının ve yerel yönetimlerin desteğiyle kırsal alanların sadece tarımsal üretim merkezleri olarak değil, eğitim, sağlık, kültür ve sosyal yaşam açısından da kentlerle rekabet edebilir hale getirilmesi önem arz etmektedir. Önümüzdeki yıllarda kentten köye göç eğiliminin artacağı öngörülmekte olup bu sürecin planlı ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, toplumsal refahın artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak, tersine göç sürecinin daha sağlıklı biçimde yönetilebilmesi ve kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Kırsal alanların ekonomik ve sosyal cazibesini artırmak amacıyla, KÖYDES ve benzeri kırsal kalkınma projeleri yaygınlaştırılmalı; özellikle yoğun göç veren bölgelerde altyapı, ulaşım ve dijital erişim olanakları güçlendirilmelidir.

Tersine göçün sosyal uyum boyutuna yönelik olarak, göçle geri dönen bireylerin yerel topluluklarla bütünleşmesini kolaylaştıracak kültürel, sosyal ve ekonomik uyum programları geliştirilmeli; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve kooperatifler arasında iş birlikleri artırılmalıdır.

Kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından, tarım dışı istihdam alanlarının (örneğin kırsal turizm, el sanatları, dijital girişimcilik) teşvik edilmesi ve genç nüfusun kırsalda kalmasını sağlayacak teşviklerin oluşturulması önemlidir.

İklim değişikliği ve çevresel etkenler, tersine göç politikalarının merkezinde ele alınmalı; kırsal yerleşimlerde yenilenebilir enerji, su yönetimi ve iklim dostu üretim modellerine yönelik uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.

Kooperatifler ve sosyal girişimler, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesinde ve yerel istihdamın güçlendirilmesinde etkin araçlar olarak desteklenmeli; bu yapılar kırsal dönüş stratejilerine entegre edilmelidir.

Veri temelli politika üretimi için, TÜİK ve yerel yönetimler tarafından tersine göç hareketliliğine dair düzenli, kapsamlı ve erişilebilir veri setleri oluşturulmalıdır. Bu sayede akademik araştırmaların derinliği ve politika yapım süreçlerinin etkinliği artacaktır.

Tersine göçün sosyo-ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerini daha iyi anlamak amacıyla, nitel ve nicel yöntemleri bir arada kullanan multidisipliner araştırmaların desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar, göçün ücretler, toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim ve sosyal sermaye üzerindeki etkilerini ortaya koyarak literatüre katkı sağlayacaktır.

Pandemi sonrası dönemde artan kırsal dönüş eğilimlerinin kalıcı olabilmesi için, kırsal alanlarda konut, eğitim, sağlık ve dijital altyapı yatırımları önceliklendirilmelidir. Bu sayede kırsal yaşam kalitesi artırılarak göçün tersine dönmesi sürdürülebilir hale getirilebilir.

Etik Beyan: Bu çalışmada “Etik Kurul” izni alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.

KAYNAKÇA

- Akbulut, B., Şahin, M., (2024). Kentsel yapıdan kırsal yapıya dönüş: samsun tekkeköy ilçesi örneği üzerinden tersine göç. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 15(2), 317-343. doi.org/10.59281/turkiz.1503993
- Akşit, B. (1999). *Cumhuriyet döneminde Türkiye köylerindeki dönüşümler*. O. Baydar (Ed.), 75 yılda köylerden şehirlere (ss.173-186). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Albayrak, L. (2021). Pandemi sürecinde köye dönüş; Kırsalın ekonomik ve kültürel yapısında yaşanan gelişmeler, Artvin örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2021, Özel Sayı, 63–75. 10.46790/erzisosbil.961933
- Anadolu Ajansı. (t.y.). *Mantar üreterek köyünde tersine göçü teşvik etti*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/mantar-ureterek-koyunde-tersine-gocu-tesvik-etti-/1116979>
- Ay, Y. (2013). İç göçlerin emniyet ve asayişe etkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2(1), 35-56.
- Başbüyük, A. (2004). Mesudiye (Ordu) Köykent Projesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9(11), 301-326.
- Bencivenga, V. R., & Smith, B. D. (1997). Unemployment, migration and growth. *Journal of Political Economy*, 105(3), 582–608. <https://doi.org/10.1086/262078>
- Beyaz, C. (2019). *Kırsal göçmenin kimlik, aidiyet ve bağlılık mücadelesi: Rizeli göçmenler üzerine bir çalışma*. (Yayın no. 548707). [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi] <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- BirGün. (2020, March 1). Kooperatifçiliği yaşatan köy, göçü tersine çevirdi! *BirGün*. <https://www.birgun.net/haber/kooperatifciligi-yasatan-koy-gocu-tersine-cevirdi-318300>
- Bodur, F. N. (2019). *Tersine göç: İstanbul’dan Giresun’a geri dönüşler* (Yayın no. 616932) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bovenkerk, F. (1974). *The “Laws” of Return Migration*. In *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*. Springer, Dordrecht.
- Bulut, M., & Dinçmen, S. (2021). Geriye dönüş üzerine bir araştırma. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 4(7), 8-18. doi.org/10.35235/uicd.820202

- Cassarino, J.-P. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279.
- Cassarino, J.-P. (2008). Patterns of reintegration and development challenges. In J.-P. Cassarino (Ed.), *Return migrants to the Maghreb: Reintegration and development challenges* (pp. 9-32). European University Institute.
- Chacko, E. (2007). From brain drain to brain gain: Reverse migration to Bangalore and Hyderabad, India's globalizing high-tech cities. *Geojournal*, 68(2), 131-140.
- Çelikleş, M. H. (2025). Tersine göçü yeniden ele almak: Tersine göçün toplumsal etkileri ve türleri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 24, 338-357. doi.org/10.46250/kulturder.1603149
- Çiftçi, H. (2020, December 8). Koronavirüs, Hakkari'de göçü tersine çevirdi: Bu krizden kurtulmanın en iyi yolu, köye geri dönmek. *Independent Türkçe*. <https://www.indyturk.com/node/182336/haber/koronavir%C3%BCs-hakkari%E2%80%99de-g%C3%B6%C3%A7%C3%BC-tersine-%C3%A7evirdi-bu-krizden-kurtulman%C4%B1n-en-iyi-yolu>
- Çolakoglu, E. (2007). Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3 (6), 187-202.
- Delacretaz, N., Lanz, B., Delju, A. H., Piguet, E., & Rebetez, M. (2023). Impacts of rainfall shocks on out-migration are moderated more by per capita income than by agricultural output in *Türkiye*. *Population and Environment*, 45(1), 12. <https://doi.org/10.1007/s11111-023-00423-6>
- Demircan Yıldırım, P. (2020). Kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi örneği. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(11), 159-170.
- DOKAP (2014-2018). *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Eylem Planı (2014-2018)*. https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-eylem-plani-2014-2018-suzpdf-243756-rd_43.pdf
- Emekli, G., Südaş, İ., & Soykan, F. (2007, Eylül 10-15). Göç, kırsal kalkınma, kırsal turizm ve *Türkiye*. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, Türkiye.
- Ertek, B. (2015). İstanbul'dan geriye göç.(Yayın no. 406039).[Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi] <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, Çev.). Atilla Kitabevi.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (t.y.). Merkez köy ve köye dönüş kırsal kalkınma projesi. *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. <http://www.gap.gov.tr/merzekoy-ve-koye-donus-kirsal-kalkinma-projesi-sayfa-67.html>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). *2016 Türkiye göç raporu*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2017/05/resources_2016_goc_raporu .pd
- Günaydın, H. D., & Akaroğlu, G. (2022). Aile yılmazlığı kavramına yönelik sistematik bir derleme çalışması. *EKEV Akademi Dergisi*, (90), 93-104.”
- Güneş, M. E. (2013). İç göç terörizm ilişkisinde Mersin örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 275-302.
- Güreşçi, E. (2010). Türkiye'de kentten köye göç olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77-86.
- Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142. <https://www.jstor.org/stable/1807860>
- Hürriyet. (2022, October 22). Bu ilçe, ABD'den tersine göç alacak. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/giresun/bu-ilce-abdden-tersine-goc-alacak-40703095>

- Hürriyet Daily News (2024, Şubat, 09). Kırsal bölgelere ters göç ivme kazanıyor: Veriler. https://www.hurriyetdailynews.com/reverse-migration-to-rural-regions-gains-momentum-data-190547?utm_source
- Hovardaoğlu O, Calisir-Hovardaoğlu S. Tendency of older adults to leave big cities in the COVID-19 pandemic: A qualitative regional analysis in Turkey. *Reg Sci Policy Prac.* 2022 Jul 26;10.1111/rsp3.12561. doi: 10.1111/rsp3.12561
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., & Aydıngün, İ. (1998). Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkisi. A. İçduygu (Ed.), *Türkiye’de içgöç konferansı: Bolu-Gerede*, 6-8 Haziran 1997 (ss.207-249). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İslamoğlu, E., Yıldırım, S., & Benli, A. (2014). Türkiye’de tersine göç ve tersine göçü teşvik eden uygulamalar: İstanbul ili örneği. *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 3(1), 68-93.
- Kalonya, D. H. (2022). İklim değişikliği azaltım ve uyum süreçlerinde mera alanlarının önemi. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 1(1), 128-157.
- Kanbir, F. (2020). Geç modern çağda eve dönüş. *OPUS Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3851-3873. doi.org/10.26466/opus.634744
- Karagölge, C., & Peker, K. (2000, Eylül). Erzurum ilinden kırsal kesime göç ve tarım işletmeleri üzerine etkileri. *IV. Tarım Ekonomisi Kongresi*, Tekirdağ, Türkiye.
- Karayakacı, Z., & Öz, A. (2020.). Kentten köye göç eğiliminin sınıflandırma ağacı yöntemine göre analizi: Konya ili Altınekin ilçesi örneği. *Ziraat Mühendisliği*, 369, 94-107. <https://doi.org/10.33724/zm.727263>
- Kartal Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (KASDEP). KASDEP Projeleri. (t.y.). <http://www.kartalsydv.gov.tr/vakif.asp?vakif=4&id=12>
- Kaya, E., Aşkar, G., & Özkara, M. (2015, May 14–15). Kooperatifçilik ve çevre koruma ilişkisi: Enerji kooperatifleri üzerine bir inceleme. *21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi* [Konferans bildirisi]. Karabük Üniversitesi, s.1-27, Prof. Dr. Bektaş Açıkgöz Konferans Salonu, Safranbolu, Karabük, Türkiye.
- Kaysadu, M. (2024). Urban to Rural Migration - Reverse Migration: Kentten Köye Göç - Tersine Göç. *Journal of Management and Educational Sciences*, 2(4), 333–341. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10685369>
- Kearney, M. (1996). From the invisible feet: Anthropological studies of migration and development. In R. Cohen (Ed.), *Theories of migration* (pp. 374–404). Edward Elgar Publishing.
- Keskin, A., Şahin, R. U., & Uzunalioglu, R. (2021). Türkiye’den New Jersey’e göç ve tersine göç üzerine araştırma. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5942 – 5967. <https://doi.org/10.26466/opus.892160>
- Koçak, Y., & Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Madenüs, M. (2016). Değişen kırsal yaşam alışkanlıklarının hırsızlık suçuna etkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(2), 61-91. <https://doi.org/10.28956/gbd.282579>
- Makul, Sinem (2020). *Gönüllü Sadelik: Kentten Köye Göç Eden Bireylerde Yeni Bir Tüketim Deneyimi*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi
- Martin, P., & Zürcher, G. (2008). Managing migration: The global challenge. *Population Bulletin*, 63(1), 1-20.
- Mayr, K., & Peri, G. (2008). *Return migration as a channel for brain gain* (CReAM Discussion Paper No. 04/08). Centre for Research and Analysis of Migration (CReAM), University College London. https://www.cream-migration.org/publ_uploads/CDP_04_08.pdf

- Memiş, L., Düzgün, S., & Köseoğlu, S. (2023). Covid-19 salgını, tersine göç ve köy yerleşimleri: Muhtarlara yönelik bir araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 56(2), 95-129
- Mert, N., Timur, M. C., & Eştürk, Ö. (2023). *Ardahan'da göç ve tersine göç eğiliminin boyutu ve belirleyicileri*. Paradigma Akademi Matbaa Meydan Baskı.
- Olesen, H. (2002). Migration, return, and development: An institutional perspective. *International Migration*, 40(5), 125–150. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00211>
- Öz, A. (2019). *Kentten-köye mevsimlik göçün tarım sektörüne sosyo-ekonomik etkileri: Konya ili Altınekin ilçesi örneği* (Yayın no. 575451). [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=4qqmDv10CbOy3gui0tPgJw&no=rsVXu77SfMGLzxGISUj_HA
- Özer, İnan (2004), *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.
- Sağiroğlu, A. Z., Ünsal, R., & Özenci, F. (2023). Deprem sonrası göç ve insan hareketlilikleri durum değerlendirme raporu. *AYBÜ-GPM Rapor Serisi*, 15. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).
- Satpathy, I. & Patnaik, B .Chandra. (2012). Reverse Migration: An Empirical Report. *Shimla Management Journal*, 5, 90-104
- Sunata, U. (2014). Tersine beyin göçünde sosyal ağların rolü: Türkiyeli mühendislerin Almanya’dan geriye göç deneyim ve algıları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 85-96.
- Şahin, Y. (2022). *Kentleşme politikası* (10. bs.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Sürmeli, İ. (2017). Türkiye’de iç göçün değişim ve dönüşümü: kentten kıra yöneliş. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı), 275-286.
- Şimşek, R. (2017). *Türkiye’de iç göçlerin göç veren bölgelere etkisi ve tersine göç imkânları: Kastamonu örneği* (Yayın no. 467330). [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=6fqCA2JJY-1PCgqYWQEGBA>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2008). *Köylerin altyapısının desteklenmesi (KÖYDES) projesi ödeneklerinin iller bazında dağılımı, kullandırılması, izlenmesi ve denetimine ilişkin esas ve usullere dair karar*. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://koydes.csb.gov.tr/>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (t.y.). *Sivas Erzincan kalkınma projesi* <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (t.y.). *Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi (300 koyun projesi)*. <https://diyarbakir.tarimorman.gov.tr/Haber/339/Uretici-Sartlarinda-Sozlesmeli-Kucukbas-Hayvancilik-Projesi-300-Koyun-Projesi>
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (t.y.). *Köye dönüş ve rehabilitasyon projesi (KDRP)*. T.C. İçişleri Bakanlığı. <https://www.icisleri.gov.tr/koye-donus-ve-rehabilitasyon-projesi-kdrp>
- Tapan, İ., & Balcı Akova, S. (2023). Göç hareketleri ve değişim perspektifinden Karaköse Köyü (Adıyaman-Sincik). *International Journal of Arts & Social Studies*), 6(11), 193-223.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022). *Isparta İl Tarım ve Orman Müdürlüğü – Görme Engelliler için Destek* [Web sayfası]. <https://isparta.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/GormeEngellilerDetay.aspx?OgeId=637&Liste=Haber>
- Tezcan, M. (1989). Kentten köye göç. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 37-42.

- Tekeli, İlhan (1992), Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, Ankara
- TÜİK. (2016). *Yerleşim yerlerine göre göç eden nüfus*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- TÜİK. (2024). Göç etme nedenine göre illerin verdiği göç. *Türkiye İstatistik Kurumu*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- TÜİK. (2025). İllerin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı. *Türkiye İstatistik Kurumu*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Türk Dil Kurumu sözlüğü. TDK. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) eylem planı (2014-2018)*. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.
- Wood, W. B. (1994). Forced migration: Local conflicts and international dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers*, 84(4), 607-634.
- Yavuz, F., Aksoy, A., Topçu, Y., & Erem, T. (2004, Eylül). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde kırsal alandan göç etme eğilimini etkileyen faktörlerin analizi. *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*, s.136-141, Tokat, Türkiye.
- Yıldız, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür taramasına genel bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 367-386.
- Zweig, D., Vanhonacker, W., Fung, C. S., & Rosen, S. (2005). *Reverse migration and regional integration: Entrepreneurs and scientists in the PRC*. Institute of East Asian Studies, University of California, Berkeley.